

El procés de posar en valor les restes arqueològiques. L'exemple del sector 01 del conjunt històric d'Olèrdola

Núria Molist

Museu d'Arqueologia de Catalunya-Olèrdola

Josep M. Bosch

Col·laborador del MAC-Olèrdola

Agustín Gamarra

Empresa Gamarra i García

Josep Mestres

Museu de Vilafranca del Penedès.

Col·laborador del MAC-Olèrdola

Alejandro Ros

Universitat de Barcelona.

Col·laborador del MAC-Olèrdola

Resum

D'acord amb la missió cultural del conjunt monumental d'Olèrdola, el principal objectiu del jaciment és ser vist no només com a document històric útil per ser estudiat sinó, també, com a document apte per desenvolupar-hi interpretació. Així doncs, en aquest sector, l'estudi de les estructures i els materials i l'anàlisi química i de pigments de les mostres han permès documentar per primera vegada una tintoreria i una adoberia ibèriques i donar valor històric a les restes com un recurs per explicar el món de la ramaderia, del treball industrial i de la comercialització dels productes fa més de dos mil anys. La capacitat discursiva d'aquest sector es complementa amb testimonis d'altres estructures superposades que permeten explicar als visitants una ocupació des del bronze inicial (1800-1500 ane) fins al segle XIII.

Paraules clau

Patrimoni cultural, arqueologia, recerca, restauració, museïtzació

Resumen

El proceso de puesta en valor de los restos arqueológicos. El ejemplo del sector 01 del conjunto histórico de Olèrdola

De acuerdo con la misión cultural del conjunto monumental de Olèrdola, el principal objetivo del yacimiento es ser visto no sólo como un documento histórico útil para ser estudiado, sino también como un documento adecuado para desarrollar la interpretación. Así, en este sector, el estudio de las estructuras y los materiales, y los análisis químicos y de pigmentos han permitido documentar por vez primera una tintorería y una tenería ibéricas y dar un valor histórico a los restos como un recurso para explicar el entorno ganadero, el trabajo industrial y la comercialización de los productos hace más de dos mil años atrás. La capacidad discursiva de este sector se complementa con testigos de otras estructuras superpuestas que permiten explicar a los visitantes una ocupación desde el inicio de la Edad de Bronce (1800-1500 ane) hasta el siglo XIII.

Palabras clave

Patrimonio cultural, arqueología, investigación, restauración, musealización

Abstract

The process of reappraising archaeological remains: the example of sector 01 of the historical complex of Olèrdola

In accordance with the cultural mission of the historical complex of Olèrdola, the main aim of the site is to be seen not only as a useful historical document to be studied but also as a document with an interpretational value. Thus, in this sector, the study of structures and materials and the chemical and pigment analysis of samples have made it possible to document for the first time a dyeing works and a tannery from the Iberian period and to historically reappraise the remains as a resource to explain the world of livestock farming, industrial work and product marketing of more than 2,000 years ago. The discursive capacity of this sector is enhanced with testimonies of other superposed structures that set forth to the visitor an occupation that stretches from the early Bronze Age (1,800-1,500 BCE) to the 13th century.

Keywords

Cultural heritage, archaeology, research, restoration, museumisation

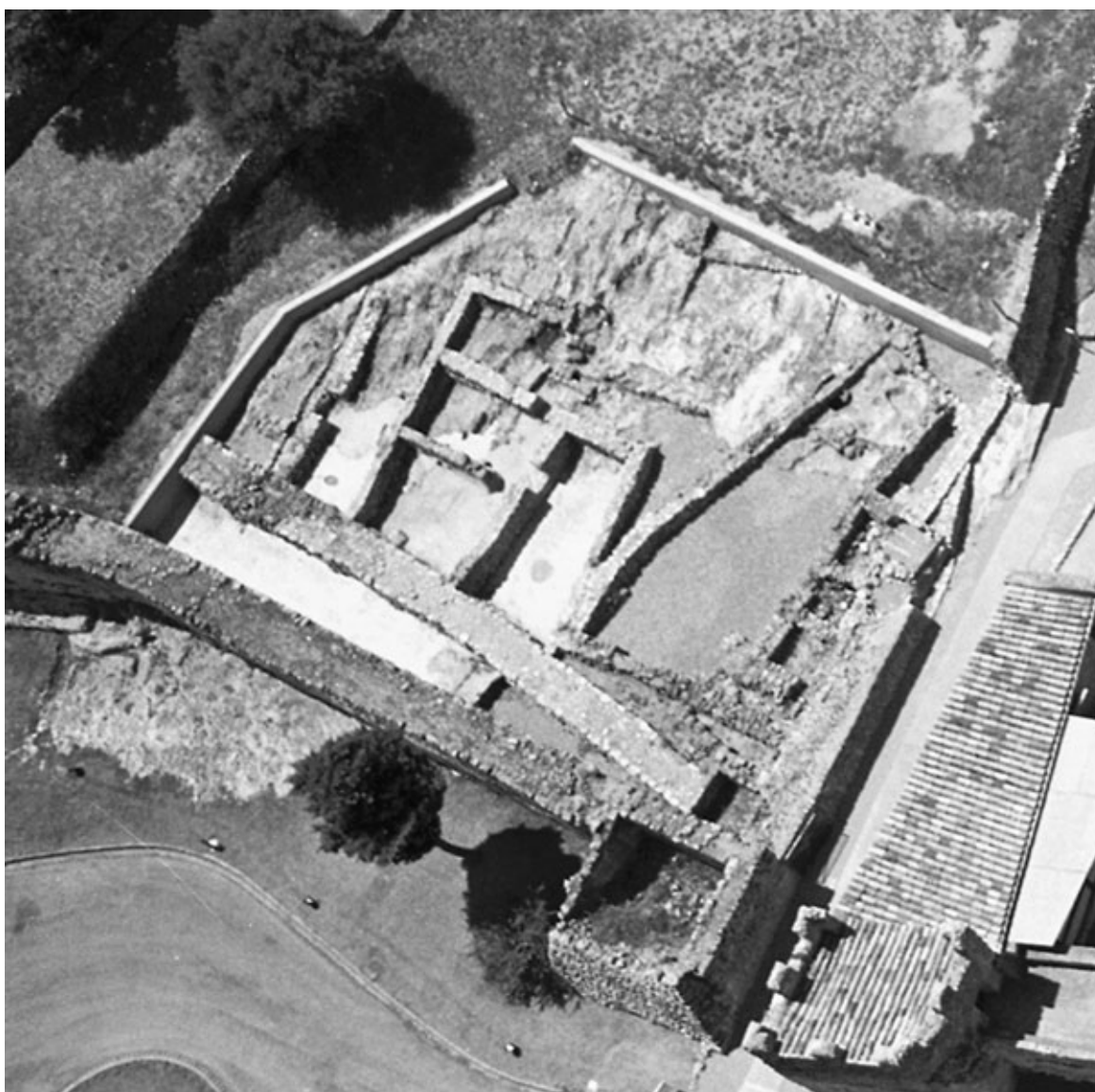
Contextualització

El conjunt històric d'Olèrdola, un enclavament estratègic situat als estreps meridionals del Garraf i dominant la plana penedesenca, és avui una de les seus del Museu d'Arqueologia de Catalunya i gaudeix de la màxima protecció patrimonial des de l'any 1931. El 1971 es va obrir al públic i avui disposa d'un petit centre d'interpretació, una aula-taller, un espai polivalent i una àrea de lleure. Al llarg de l'any s'hi duen a terme múltiples activitats adreçades a diversos tipus d'usuaris.

L'any 1983 l'aleshores Museu Arqueològic de Barcelona va iniciar l'excavació de la feixa situada a l'entrada al recinte emmurallat. Vint-i-cinc anys més tard, l'àrea excavada ha estat a la fi posada a l'abast del públic. Certament és un període en

excés llarg per a un espai que no depassa els 325 m². L'atzarosa història de la intervenció reflecteix en si mateixa la mateixa història de l'arqueologia catalana en el darrer quart de segle (profunds canvis metodològics, incorporació de les dades paleoambientals, professionalització del treball...) i del Museu Arqueològic de Barcelona-Museu d'Arqueologia de Catalunya (traspàs de la institució de la Diputació de Barcelona a la Generalitat de Catalunya, inestabilitat en la direcció, limitacions pressupostàries...).

A mesura que avançava la finalització dels treballs arqueològics es feia evident la necessitat de prendre una decisió respecte a la conservació de les restes. D'aquesta necessitat, en va sorgir, l'any 2001, el projecte de restauració i museïtzació. Els elements de partida no eren engresca-

Fotografia 1. Vista aèria del sector 01, entrada al recinte arqueològic. Any 2005. Arxiu MAC-Olèrdola.

dors: un espai reduït, una altíssima concentració d'estructures que abastaven quasi 4.000 anys d'ocupació i que en dificultaven la interpretació, un estat de conservació deficient després d'anys de trobar-se les restes a l'aire lliure, i incompleta informació arqueològica.

Lluny de decantar-nos per la via més còmoda –cobrir de nou les restes descobertes–, optarem per la incorporació de l'espai a l'itinerari del conjunt. El repte, fer intel·ligibles les diferents fases ocupacionals, sols visibles en aquest punt i assegurar la correcta conservació de les estructures localitzades (BOSCH *et al.*, 2003 e.p.; GAMARRA i MOLIST, 2005).

El sector d'entrada al recinte, ara ja definitivament incorporat a l'itinerari de la visita, concentra els objectius que un equipament patrimonial ha d'assolir: la recerca –avanç del coneixement científic–, la conservació –preservació envers el futur– i la difusió –assegurar-ne el coneixement i el gaudi a la població.

El procés de recerca

Tot i els desafortunats inicis de la intervenció arqueològica els anys vuitanta, sobre una àrea en la qual ja s'havien efectuat cales de sondeig a principi del segle xx i per tant ja remenada d'antic, la intervenció arqueològica del sector de l'entrada ha permès realitzar un salt importantíssim en el coneixement de l'ocupació, no sols a nivell cronològic, sinó també en contingut: les primeres ocupacions esporàdiques, la successió de fortificacions i el pes de les societats ramaderes, els tallers artesans ibers i medievals, els habitatges i els espais de circulació, els rituals, etc. (MOLIST *et al.*, 2004, 2006).

En el projecte de restauració i museïtzació es definiren els elements a consolidar i posar en valor: la muralla preibera, la tintoreria ibera, l'*intervallum* romà, un gran edifici medieval amb petits tallers oberts al carrer principal i un forn metallúrgic modern. A la pràctica aquest fet comportà el sacrifici d'algunes estructures, algunes soterrades de nou i d'altres desmuntades de forma controlada. El desmuntatge d'aquestes restes, d'època medieval i moderna –marges de conreu–, va permetre obtenir noves i interessants dades arqueològiques que completaren el coneixement i ompliren llacunes existents.

De forma paral·lela, en els darrers anys de la intervenció es varen dur a terme un seguit d'anà-

lisis de diversa natura que complementaren definitivament les dades proporcionades per les restes estructurals i el material arqueològic vascular. Les anàlisis de restes vegetals carbonitzades, fauna, restes humanes, granes i llavors, morters de calç, residus sòlids dins d'àmfores i les anàlisis químiques efectuades sobre sediments no sols permeten conèixer científicament l'entorn paisatgístic i la seva explotació, la caracterització d'espais com la tintoreria ibera, l'alimentació, etc., sinó també apropar a l'usuari del recinte el paisatge i la vida quotidiana de fa mil, dos mil, tres mil anys enrere a través d'un imaginari i intangible pont.

El procés de restauració i reintegració

La complexitat de les estructures localitzades i el llarg període de temps transcorregut des de l'inici de les intervencions arqueològiques dificultaren en gran manera la tasca de restauració. A banda d'aquests condicionants, cal afegir-hi la ubicació mateixa de l'àrea respecte de la muntanya que ocasionava altres problemàtiques, especialment l'aigua de pluja que s'acumulava en aquest sector per l'efecte barrera de la muralla preibera assentada sobre un substrat argilós impermeable i provocava l'entollament i malmetia les restes fins a arribar a provocar el seu enrunament total o parcial.

Combinats aquests elements, les patologies eren variables: degradació de les estructures amb pèrdua de massa pètria i erosió de la base, proliferació de fongs i massa vegetal que acabava igualment actuant sobre les estructures (CANEVA *et al.*, 2000), procés que s'accelerava o es tançava segons els períodes estacionals i els canvis climàtics (neu, gelades, pluja, altes temperatures...). Els treballs s'han desenvolupat en tres grans blocs:

1. Drenatge i contenció de terres. La solució al problema de l'acumulació d'aigua de pluja, principal causant de la degradació, va venir després d'un acurat examen dels camins naturals que seguia i de dissenyar un sistema de drenatge (en el qual va col·laborar l'equip tècnic de l'ajuntament d'Olièrdola) que permetés la recollida i l'evacuació de les aigües. El sistema es basa en uns tubs de drenatge de PVC col·locats sota els murs recoberts per una capa de grava (proporcionada de forma desinteressada per l'empresa Uni-

Fotografia 2. El sector 01. a) Estructures documentades i imatge anterior a l'inici de la intervenció de restauració. b) Estructures museïtzades i imatge final de l'àrea un cop museïtzada. Arxiu MAC-Olèrdola.

land) que conflueixen en un punt. A partir d'aquí, un únic tub travessa la part inferior de la muralla preibera salvant la capa d'argiles. Els límits perimetrals del sector 01 (per l'est, sud i oest) constitueixen en si mateixos un problema de degradació –els talls verticals de terra s'erosionaven contínuament i aportaven sediment als espais excavats–. La solució adoptada fou la d'aixecar murs de contenció de formigó acolorit amb tons ocres per facilitar la integració visual. Desestimàrem la solució d'un mur de pedra seca per diversos motius. El mur pantalla de formigó permet ressaltar i diferenciar les restes arqueològiques i els marges de conreu moderns, on la pedra és l'absoluta protagonista, d'un element provisional i reversible com és el mur de contenció. Tanmateix, el mur pantalla impedeix la filtració de les aigües pluvials vers els sector museïtzat de forma més eficaç que un mur de pedra seca.

2. Consolidació i restauració de les estructures arqueològiques. Els processos de conservació-restauració es varen sustentar en un continuat diàleg *in situ* entre les necessitats del projecte museogràfic i les possibilitats que proporcionen els materials i tècniques constructives en la conservació-restauració d'estructures arqueològiques. Bona part dels murs estaven afectats per pèrdues de cimentació, coronament i lligament entre les pedres (terres o morter de calç molt pobres). Els treballs consistiren a assegurar l'assentament d'aquelles parets que ho requerien, consolidar les conservades, el desmuntatge controlat i la reposició dels murs en mal estat i la reintegració dels paraments afectats per pèrdues. Es va utilitzar morter de calç hidràulica i càrregues inertes (GARATE, 1993), adequades en granulometria i color, per aconseguir un aspecte al més proper possible als materials originals del jaciment. Com a element diferenciador entre la part restituïda i l'original es va col·locar una malla de fibra de vidre (Mallatex), visible a curta distància.

3. Reintegració de paviments, llars de foc, elements rituals, tall estratigràfic i d'altres. Des de bon principi vàrem entendre que la restauració de les restes arqueològiques havia d'anar més enllà de la conservació de les estructures. Hi havia prou elements interessants com per no utilitzar-los en el futur com a recurs didàctic. Per aconseguir aquest objectiu optàrem per reproduir els paviments documentats i estudiats en les intervencions arqueològiques, escollits per cada un dels àmbits segons la seva importància i interès

didàctic a l'hora d'explicar els diversos usos històrics de la zona excavada. La restauració de les cotes, segons l'àmbit i l'època de l'àmbit que es vulgui mostrar, i la inclusió d'elements distintius dels usos de cada un d'aquests (eliminats per la mateixa metodologia de la investigació arqueològica), com llars de foc, tincions del sòl, forats de pal, inhumacions infantils i ofrenes d'animals, afegeix punts d'interès que aporten una informació rigorosa i atractiva al visitant i millora el gaudi visual i cultural del conjunt. Els materials utilitzats en els paviments i llars de foc han estat el morter de calç hidràulica (Naturcal - Cales de Sant-As-tier. NHL-5) pigmentat en massa amb pigments naturals (Connesland). Es van aplicar de forma puntual (a les zones on es volien reproduir marques de foc als paviments de les llars i en el forn metallúrgic) morters sintètics Parrot. Si bé és veritat que l'ús del morter no era estès com a paviment i per tant pot crear confusió al visitant, els avantatges respecte als altres sistemes de rebli-ment rauen especialment en el manteniment *a posteriori*, i la reducció al màxim del creixement de males herbes. Per a aquells indrets on no era possible restituir paviments hem optat pel rebli-ment amb graves. Aquests punts són espais de «transició», bé entre estructures d'època diferent o, en el cas de la part final de l'*intervallum*, per al correcte drenatge de tot el sistema.

La restitució parcial del tall estratigràfic del costat oest permet al visitant contemplar la complexitat de les diferents etapes d'ocupació i comprendre el treball arqueològic. L'estratigrafia es va reproduir realitzant un encofrat de morter de calç hidràulica pigmentat en massa adaptat a la superfície vertical del tall i reproduint l'estratigrafia original quant a color, composició i elements (murs, llars de foc, paviments, cubetes per a la preparació de morters...).

També com a recurs visual i didàctic es varen incorporar els motlles d'alguns elements rituals (inhumacions de nadons d'època ibèrica i medie-val i una ofrena d'una ovella) en el seu lloc original. Per a la reproduccions d'esquelets es van fer uns models amb fang a partir dels dibuixos i les fotos arqueològiques. A continuació es van fer els motllos permanents a cadascun dels models, realitzats amb silicona d'alta definició (Elastosil 150) i contramotlle de guix. Els positius estan realitzats amb aplicacions de resina de polièster i mat de fibra de vidre amb càrregues inertes.

Els molins localitzats durant l'excavació han estat reintegrats a l'espai museïtzat.

Fotografia 3. Ús públic. Visita comentada al sector d'entrada al recinte. Arxiu MAC-Olèrdola.

El procés de museïtzació

Acabat el procés de restauració i reintegració d'estructures i elements addicionals, el 2006 vàrem entrar en la recta final amb la museïtzació. El mes d'octubre d'aquest any es va obrir a la visita pública el sector, amb motiu del VI Cap de Setmana Ibèric.

1. Accessibilitat. Per facilitar l'accés es va dissenyar una escala contínua de graons flotants units a la roca per dos punts per assegurar l'estabilitat. Els diversos àmbits de l'espai museïtzat són accessibles per als visitants, que hi poden entrar lliurement, sent aquest un dels nostres objectius en redactar el projecte i que ha condicionat la tria dels materials per assegurar-ne la protecció i la conservació.

2. Protecció perimètrica. Es va instal·lar una barana perimetral en tres dels quatre costats per eliminar els riscos per als visitants, de ferro amb rovell estabilitzat dissenyada des de l'Àrea de Planificació i Acció Territorial de la Direcció General de Patrimoni cultural de la Generalitat.

3. Senyalització. La senyalització inicialment

prevista –seguint el model de la resta del jaciment implantat el 1998– ha esdevingut, a la pràctica, insuficient. Als tres plafons preexistents de l'itinerari s'hi han incorporat quatre petits plafons situats dins els àmbits i dos plafons dobles que permeten la identificació individualitzada de les restes. Cada plafó conté informació gràfica i escrita en tres idiomes.

L'ús públic

La riquesa i la diversitat de les dades arqueològiques obtingudes del sector de l'entrada han permès conèixer molts aspectes de la vida quotidiana dels antics habitants d'Olerdola. Coneixements que a través de diverses activitats arriben al públic escolar i al gran públic: mitjançant tallers didàctics adreçats a les escoles i activitats adreçades al públic familiar i a grups: sobre metal·lúrgia, escriptura, tintoreria, viticultura, coneixement de l'entorn paisatgístic... en forma de tallers, visites guiades i reconstruccions històriques en viu.

Bibliografia

BOSCH, Josep M.; GAMARRA, Agustín; MESTRES, Josep; MOLIST, Núria; SENABRE, M. Rosa (2003 en premsa). «El conjunt històric d'Olèrdola (Alt Penedès). Intervencions arqueològiques i de restauració 2002-2003». *II Jornades d'Arqueologia 2003. Intervencions arqueològiques i paleontològiques a les comarques de Barcelona 2002-2003* (Sant Boi de Llobregat, 16 a 19 d'octubre de 2003).

CANEVA, Giulia; NUGARI, M. Pia; SALVADORI, Ornella (2000). *La biología en la restauración*. Sevilla: Junta de Andalucía, Consejería de Cultura.

GAMARRA, Agustín; MOLIST, Núria (2005). «El proyecto de restauración del sector de entrada al conjunto histórico de Olèrdola (Alt Penedès, Barcelona). El diálogo entre la investigación arqueológica, la conservación y la presentación al público de un espacio de ocupación continuada». *III Congreso Internacional sobre Musealización de*

Yacimientos Arqueológicos. De la excavación al público. Procesos de decisión y creación de nuevos recursos (Saragossa, 15 a 18 de novembre de 2004). Saragossa, pág. 269-273.

GÁRATE ROJAS, Ignacio (1993). *Artes de la Cal*. Madrid: Ministeri de Cultura.

MOLIST, Núria.; BOSCH, Josep M.; MESTRES, Josep; SENABRE, M. Rosa (2004). «Estat de la recerca i problemes d'interpretació del conjunt històric d'Olèrdola (Olèrdola, Alt Penedès)». *Actes de les I Jornades d'Arqueologia i Paleontologia de les Comarques de Barcelona 2001*. Barcelona, pág. 231-245.

MOLIST, Núria; ENRICH, Joan; BOSCH, Josep M.; BUTÍ, Salvador; GARCÍA, Marta; GÓMEZ, Marta; MESTRES, Josep; SALES, Jordina; SALVADÓ, Neus; SENABRE, M. Rosa (2006). «Un taller artesanal ibèric a Olèrdola. L'alum com a indicador químic per a localització de llocs de tenyits o d'adobatge de pell». *Tribuna d'Arqueologia 2003-2004*. Barcelona, pág. 129-170.